

Paziljanova Zulfiya Sabirjanovna
Qo'qon davlat pedagogika instituti, doktorant

Email: zulfiya1980@mail.ru

Tel: + 998 90 055 46 22

NEMIS TILI DARSЛИKLARI YARATILISHINING ILMIY-NAZARIY, TARIXIY ASOSLARI

Annotatsiya:

Odamzod yaralibdiki, ilmga intilish, bilmaganlarini o'rganish, bu borada zahmat chekish va ta'lim-tarbiya olishga harakat qiladi. Ta'lim-tarbiya insonning shaxs sifatida kamolga yetishida muhim o'rin tutadi. Shu sababli ham insonlar ilm olishga, o'z shaxsini muntazam shakllantirishga harakat qiladilar. Buning uchun esa biror manbaga ehtiyoj seza-dilar va barcha zamonlarda aynan shu ehtiyojga ko'ra darsliklar paydo bo'la boshlagan. Ushbu maqolada darslik tushunchasi, xorijiy til darsida darslikning roli, nemis tili xorijiy til sifatida darsliklarining paydo bo'lishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: darslik, o'quv majmua, didaktik-metodik kontseptsiya, darslikning vazifasi, talablari, avlodlari, nemis tili darsliklari tarixi.

Пазилжанова Зулфия Сабиржановна
Кокандский государственный педагогический институт, докторант

НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ, ИСТОРИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СОЗДАНИЯ УЧЕБНИКОВ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Аннотация: *С момента зарождение человечество, оно стремится к знаниям, познавать то, чего оно не знает, упорно трудиться и получать образование. Образование играет важную роль в развитии человека. По*

этой причине люди стараются регулярно учиться и формировать свою личность. Для этого они испытывают потребность в источнике, и в соответствии с этой потребностью во все времена стали появляться учебники. В данной статье рассматривается понятие учебника, роль учебника на уроке иностранного языка, а также появление немецкого языка как учебника иностранного языка.

Ключевые слова: учебник, учебный комплекс, дидактико-методическая концепция, задача, требования, поколения учебников, история учебников немецкого языка.

Paziljanova Zulfiya Sabirjanovna
Kokand State Pedagogical Institute, doctoral student

SCIENTIFIC-THEORETICAL, HISTORICAL BASIS OF THE CREATION OF GERMAN LANGUAGE TEXTBOOKS

Abstract: *Since the birth of humanity, it has strived for knowledge, to learn what it does not know, to work hard and get an education. Education plays an important role in human development. For this reason, people try to study regularly and shape their personality. To do this, they need a source, and in accordance with this need, textbooks began to appear at all times. This article discusses the concept of a textbook, the role of a textbook in a foreign language lesson, and the emergence of German textbooks as foreign language.*

Key words: *textbook, educational complex, didactic-methodical concept, task, requirements, generations of textbooks, history of German language textbooks.*

Kirish

Darsliklar tarixi qadim zamonlardan boshlanadi. Sharqda, xususan Frot va Dajla daryolari oralig'ida yashagan qadimiy shumerlar davrida

sopol taxtachalarga bitilgan matnlar miloddan avvalgi 2-ming yillikka oid. Keyinchalik boshqa sharq xalqlarida, ulardan keyin esa qadimgi dunyoda papirus yoki pergamentga bitilgan qo'lyozma o'quv kitoblari vujudga kela boshlagan va ular ma'lum bir sohaga, kasbga o'rgatish uchun asosiy manba vazifasini o'tagan. Kitob nashr etish ishi yuzaga kelgach, darsliklar hammabop bo'la boshladi. Pedagogika va psixologiya fanlarining taraqqiyoti bilan darsliklarning mazmuni va metodik tuzilishi tobora mukammallashib bordi.

Adabiyotlar tahlili

Oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari, shuningdek, umumta'lim maktablarida nemis tilini xorijiy til sifatida o'qitilishi uchun zarur bo'lgan darsliklar tadqiqi borasida jahonning yetakchi olimlari ko'plab izlanishlar olib borganlar. Jumladan, nemis metodistlari Gerhard Noyner, Hans Yurgen Krumm, Dietmar Ryosler, Yurgen Kvetslar nemis tili xorijiy til sifatida darsliklari tanqidi, tahlili va tadqiqi bilan shug'ullanganlar. Xususan, germaniyalik olim Gerhard Noyner darslik yaratishning metodik-didaktik kontseptsiyasini ishlab chiqadi (Neuner/Hans Hunfeld, Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts. Berlin/München, 1993). Darsliklar va nemis tilini xorijiy til sifatida o'qitish ustida tadqiqot olib borgan nemis olimlari Gytse, Huneke va Shtayniglar metodik kontsepsiya bo'yicha 4 xil darslik avlodlarini ajratib ko'rstadilar (Deutsch als Fremdsprache, 2001). Amerikalik olimlar Robert Politzer va Luis Vays "The successful foreign language teacher" (1970) asarida darslikning roli va tajribali chet til o'qituvchisi haqida o'z fikrlarini bayon qilganlar. O'zbek metodist olimi Jamol Jalolov "Chet til o'qitish metodikasi" (2012) darsligida darslikni asosiy o'quv vositalari sirasiga kiritgan.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada darslik tushunchasiga doir ta'riflar, darslikning xorijiy til darsidagi vazifasi, hamda nemis tili darsliklari yaratilishining ilmiy-nazariy, tarixiy asoslari muhokama qilinadi. Darslik va o'quv majmua haqida fikrlar bayon qilinadi.

Tahlillar va natijalar

O'zbekiston milliy ensiklopediyasida darslikka quyidagicha ta'rif berilgan:

Darslik — muayyan fanga doir bilim asoslarini ma'lum tartibda bayon etadigan va yuqori ma'naviy-g'oyaviy, ilmiy uslubiy saviyada yozilgan kitob, o'quv adabiyotining asosiy va yetakchi turi. Darsliklar 2 asosiy guruhga bo'linadi: o'quvchilar uchun darsliklar va talabalar uchun darsliklar. O'zbekistonda o'quvchilar uchun mo'ljallangan darsliklardan umumiy o'rta ta'lim maktabi, ixtisoslashtirilgan maktab, akademik litsey, kasb-hunar maktablari, maxsus ta'lim maktablari va maxsus internat maktablarning o'quvchilari; talabalar uchun nashr etilgan darsliklardan oliy o'quv yurtlari talabalari mustaqil hamda o'qituvchilar rahbarligida foydalanadilar [1]. Darslik – davlat ta'lim standartlari, o'quv dasturlari, uslubiyati va didaktik talablari asosida belgilangan, milliy istiqlol g'oyalari singdirilgan, muayyan o'quv fanining mavzulari to'liq yoritilgan, tegishli fan asoslarining mukammal o'zlashtirilishiga qaratilgan davlat nashridir. Har bir ta'lim turining maqsad va vazifalarini qamrab olgan, bilim oluvchilarning yoshi va boshqa xususiyatlarini hisobga olgan o'z darsliklari bo'ladi. Odatda, darslik o'quv fanining nomi bilan yuritiladi. Darslikda nazariy ma'lumotlardan tashqari amaliy-tajriba va sinov mashqlari bo'yicha zarur ko'rsatmalar beriladi [2]. Darsliklar yuksak saviyada yozilgan ma'naviy-g'oyaviy, ilmiy-uslubiy, muayyan fan doirasida, u fanning qonuniyat va nazariyalarini o'zida umumlashtirgan o'quv kitobidir. Xususan, umumiy o'rta ta'lim bosqichida o'qitiladigan darsliklarning tili sodda, ravon, tushunarli bo'lishi va ular nutqining o'sishiga yordam berishi lozim. Darsliklar o'quvchining umumiy kamolotida muhim o'rin egallaydi. Darsliklar ko'p yillik pedagogik, psixologik izlanishlar, ilg'or tajribalarga tayanib Davlat standarti talablari asosida tuzilgan bo'lishi kerak [3]. Darslik umumiy termin bo'lib, o'quvchi/talaba, muallim va o'qish kitoblari yig'indisidir. O'quvchi/talaba kitobi hozirgacha darslik deb kelinadi. Metodik termin ("darslik") o'zagi arabcha "dars" va turkiy qo'shimcha "-lik" qismlaridan tuzilgan [4, 99].

Darsliklar muayyan fanga oid asosiy fakt, ilmiy tushuncha, qonun va nazariyalar mazmunini tegishli o'quv yurtining dasturi hajmida ta'lim vazifalari hamda o'quvchi (talaba)larga mos tarzda ochib beradi. Darsliklar ta'lim, tarbiya vazifalarining imkoni bor darajada hal etilishiga, ya'ni bilimning muntazam, mustahkam va ongli o'zlashtirilishiga, o'quvchi (talaba)larda fanning muayyan sohasiga qiziqish uyg'otishga, ularda ilmiy tafakkurning tarkib topishiga yordam beradi. Darslikning tili ravon va tushunarli bo'lishi, o'quvchilar nutqining o'sishiga yordam berishi lozim.

“Chet til o'qitish metodikasi”ga oid adabiyotlarda chet til o'rgatishda foydalaniladigan vositalar metodik jihatdan bajaradigan vazifasiga ko'ra asosiy va qo'shimcha (yordamchi) o'quv vositalariga tasniflangan. Shuningdek, dastur, o'quv majmua (o'quvchi/talaba kitobi va muallim kitobi, o'qish kitobi) **asosiy** o'quv vositalari sirasiga, o'quv-metodik komplektning tarkibidagi boshqa vositalar yordamchi vositalar turkumiga kiritilgan [4, 99].

Xorijiy til darsida darslikning vazifasi bir qator olimlar tomonidan tadqiq qilingan. O'quv majmua, olmon metodisti Gerxard Noynerning fikricha, o'qish kitobi bilan taqqoslaganda, qat'iy metodik-didaktik konsepsiyani o'zida jamlagan asar hisoblanib, turli didaktik vazifalarga ega qismlardan tashkil topadi [5, 398-99]. Bular sirasiga masalan, o'qish kitobi, ish daftari, o'qituvchi qo'llanmasi, multimedia vositalari bo'lmish CD, DVD, qo'shimcha onlayn materiallari kiradi. Grammatik-tarjima metodidan keyingi audiolingval va audiovizual metodlarning joriy etilishi har bir talabalar guruhining qiziqish va ehtiyojlarini inobatga ola boshladi. Unga ko'ra, muloqot vaziyatlari va mamlakatshunoslik mavzularini haqiqatga yaqinroq aks ettirish maqsadida, darslikning ko'pgina qismlaridan voz kechildi.

Darslikning xorijiy til darsidagi vazifasini quyidagicha izohlash mumkin. Darslik birinchi navbatda xorijiy til darsining o'quv konsepsiyasida o'quv rejasi va konkret o'quv jarayoni o'rtasida vositachi vazifasini egallaydi [6, 399]. Nemis olimi Xans Yurgen Krummning fikriga ko'ra [6, 1215-27], darslik muvofiq rasmiy

institutlar tomonidan ruxsat etilib, bozordagi sotilish imkoniyatlarini yaxshilash uchun mavjud o'quv dasturlari yoki imtihonlarga yo'naltirilgan bo'ladi. Unda til darsidagi o'qish va o'qitish maqsadlari belgilanadi hamda o'quv materiallari bir tizim asosida tartiblanadi. G.Noyner darslik chet til darsi jarayoniga ta'sir qiluvchi omillarning eng muhimi ekanligini ta'kidlaydi [7, 8]. Nemis tadqiqotchisi Ryosler darslikning roli o'rganuvchilarning o'quv jarayonini ma'lum vaqt mobaynida kuzatish va qo'llab-quvvatlash hamda shu taxlit o'rganilayotgan tilning lisoniy va madaniy turfa xilligini ko'rsatib berishdan iborat, deb hisoblaydi [8, 143].

Darslikning dars jarayoniga ta'sirini tadqiq qilgan nemis olimi Kvetsning empirik tadqiqotiga ko'ra darslik auditoriyadagi chet til o'qitish jarayoniga 82% ta'sir qiladi, ya'ni, boshqa barcha omillardan ustunroqdir [9, 20-28].

Darsliklar va nemis tilini xorijiy til sifatida o'qitish ustida tadqiqot olib borgan nemis olimlari Gyotse, Xuneke va Shtayniglarning fikricha, metodik konsepsiya bo'yicha 4 xil darslik avlodlari farqlanadi: 1. Grammatik-tarjimaga yo'naltirilgan darsliklar. 2. Audiolingval va audiovizual darsliklar. 3. Kommunikativ-pragmatik darsliklar. 4. Madaniyatlararo muloqotga yo'naltirilgan darsliklar [10, 29-30; 187-203].

Nemis tili bilan xorijiy til sifatida akademik shug'ullanish uzoq o'tmishga ega emas. Aslini olganda u Harald Veinrix 1970 yilda Myunxenda nemis tili xorijiy til sifatida institutini tashkil etishi bilan boshlangan. Bu institut Laypsigdagi Gerhard Helbig shu orqali shuhrat qozongan Herder institutining muqobili sifatida tashkil etilgandi. Laypsig va Myunxenda nemis tili xorijiy til sifatida nomli yangi universitet fanining ilmiy standarti joriy etilib, amma joyda ham bu fan o'qitilavermas edi. Nemis tili xorijiy til sifatida fani bilan ilmiy shug'ullanishni nemis tilini universitetda o'qitish va o'rganish amaliyoti bilan taqqoslamaslik kerak, chunki bu amaliyot 1900 yillarga borib taqaladi. Ehtimol u yanada qadimiyroqdir, biroq bu hozirgacha yaqindan tadqiq qilinmagan.

Xulosa

Xulosa o'rnida ta'kidlash joizki, darsliklar boshqa fanlar singari chet til o'qitishda ham muhim rol o'ynaydi. Metodik kontseptsiya bo'yicha 4 xil darslik avlodlari farqlanadi. Nemis tilini xorijiy til sifatida o'rganish uzoq davrlarga borib taqalsada, bu til bilan akademik shug'ullanish 20-asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Milliy entsiklopediyasi. Birinchi jild. 2000 yil.
2. Tayloqov N. Uzluksiz ta'lim uchun informatikadan o'quv adabiyotlari yangi avlodini yaratishning ilmiy-pedagogik asoslari. T. "O'zbekiston Milliy entsiklopediyasi", 2005 y. 16-b.
3. Qo'ldoshev R.A. O'zbekistonda boshlang'ich sinf darsliklari yaratilishining metodik asoslari. - Ped.f. d. (DSc) ... diss. avtoref. – Buxoro: 2023.
4. Jalolov J. Chet til o'qitish metodikasi. Toshkent: "O'qituvchi", 2012. - B. 99.
5. Neuner G., Lehrwerke in: Bausch K.-R., Christ H., Krumm H.-J. (Hrsg.) Handbuch Fremdsprachenunterricht (Tübingen, Basel: Francke/UTB, 2003), -S. 398-99.
6. Krumm H.-J., Lehrwerke im Deutsch als Fremd-und Deutsch als Zweitsprache-Unterricht, in: Hans-Jürgen Krumm, Christian Fandrych, Britta Hufeisen, Claudia Riemer (Hrsg.), Handbuch Deutsch als Fremd-und Zweitsprache. Ein internationales Handbuch 2. Halbband (Berlin, New York: De Gruyter, 2010), 1215-27.
7. Neuner, Gerhard. Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken für den fremdsprachlichen Deutschunterricht. Berlin: Langenscheidt KG, 1994. S.8
8. Rösler, Dietmar. Zwischen Lehrwerk und Online-Sprachbad, Zur Neubestimmung von Funktionen und Gestalt von Lehrmaterialien im Anfängerunterricht. Plenarvorträge der XIII. Internationalen Tagung der

Deutschlehrerinnen und Deutschlehrer, Graz 2005, Studien-Verlag, 2006.
S.143.

9. Quetz Jürgen, Untersuchungen zum Einfluss eines Lehrwerks auf die kommunikative Struktur des Englischunterrichts an Volkshochschulen (Zielsprache Englisch I, 1976), - S. 20-28.
10. Götze Lutz, Fünf Lehrwerkgenerationen, in Kast B., Neuner G. (Hrsg.), Zur Analyse, Begutachtung und Entwicklung von Lehrwerken für den fremdsprachlichen Deutschunterricht (Langenscheidt, München, 1994), 29-30; Huneke Hans-Werner und Steinig Wolfgang. Deutsch als Fremdsprache Ein internationales Handbuch 2.Halbband (Berlin, New York: De Gruyter, 2001), - S. 187-203.